

**TÜRKİYE'NİN D-8 ÜLKELERİNE İHRACAT POTANSİYELİNİN ANALİZİ:
PANEL ÇEKİM MODELİ YAKLAŞIMI**

Ayberk ŞEKER¹

Received Date (Başvuru Tarihi): 05/10/2019

Accepted Date (Kabul Tarihi): 19/12/2019

Published Date (Yayın Tarihi): 29/12/2019

ÖZ

Anahtar Kelimeler

İhracat Potansiyeli,
Panel Çekim Modeli,
Türkiye,
D-8 Ülkeleri

Yeni ihracat pazarlarının belirlenmesi ve var olan ihracat pazarlarındaki payın artırılması amacıyla ülkelerin ihracat potansiyellerinin tahmin edilmesi büyük önem arz etmektedir. Bu çalışmanın amacı Türkiye'nin D-8 ülkelerine olan ihracat potansiyelini tahmin etmektir. Bu doğrultuda, Türkiye'nin ihracat gerçekleştirdiği Pakistan, Bangladeş, Malezya, Mısır, Nijerya ve Endonezya çalışma kapsamında analizlere dâhil edilmiştir. Türkiye'nin D-8 ülkelerine gerçekleştirdiği ihracat potansiyelinin tahmin edilmesi için oluşturulan panel çekim modeline, Türkiye'nin D-8 ülkelerine gerçekleştirdiği ihracat hacmi, Türkiye'nin ve D-8 ülkelerinin gayrisafi yurtiçi hasılatları (GSYİH), Türkiye ile D-8 ülkeleri arasındaki coğrafi uzaklık, D-8 ülkelerinin gümrük tarifeleri, Türkiye ve D-8 ülkelerinin döviz kurları, Türkiye'nin D-8 ülkeleri ile olan tarihsel bağları ile 2008 Küresel Ekonomik Krizi değişken olarak eklenmiştir. Değişkenlerin frekansı yıllıktır ve 1996-2016 arasındaki döneme aittir. Gerçekleştirilen analizler sonucunda; Türkiye'nin D-8 ülkelerinden Pakistan, Bangladeş, Malezya ve Mısır'a potansiyelinin üzerinde ihracat gerçekleştirdiği, Nijerya ve Endonezya'da ise potansiyelinin altında bir ticaret hacmine sahip olduğu tespit edilmiştir.

**THE EXPORT POTENTIAL ANALYSIS OF TURKEY TO D-8 COUNTRIES:
PANEL GRAVITY MODEL APPROACH**

ABSTRACT

Keywords

Export Potential,
Panel Gravity Model,
Turkey,
D-8 Countries

It is important to estimate the export potential of countries in order to identify new export markets and increase the share of existing export markets. The study aims to estimate the potential that Turkey's exports to D-8 countries. In this context, Pakistan, Bangladesh, Malaysia, Egypt, Nigeria and Indonesia were included in the analysis within the scope of the study. Turkey's exports to D-8 countries, Turkey's and D-8 countries' GDP, distance between D-8 countries and Turkey, D-8 countries' custom tariffs, Turkey's and D-8 countries' exchange rates, historical relationship and 2008 Global Crisis were included in panel gravity model as variables in order to reveal the Turkey's potential export to D-8 countries. The frequency of the variables is annual and belongs to the period 1996-2016. The study shows that there is unexploited export potential from Turkey to Nigeria and Indonesia. In addition to this, it is determined that there is export volume above export potential from Turkey to Pakistan, Bangladesh, Malaysia and Egypt.

Citation: Şeker A. (2019), Türkiye'nin D-8 Ülkelerine İhracat Potansiyelinin Analizi: Panel Çekim Modeli Yaklaşımı, ARHUSS, (2019), 2(3):236-255.

¹Dr. Öğr. Üyesi., Bursa Teknik Üniversitesi, Uluslararası Ticaret ve Lojistik Bölümü, ayberk.seker@btu.edu.tr

1. GİRİŞ

Günümüzde ülkelerin birbirleri ile gerçekleştirmiş oldukları uluslararası ticaret, ekonomik kalkınmanın itici gücü olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu doğrultuda, ülkeler birbiriyle olan ticaret hacimlerini arttırarak ekonomik kalkınma süreçlerini hızlandırmayı amaçlamaktadırlar. Özellikle gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerin uluslararası ticaret hacimlerini arttırabilmek için birbirleri arasında ekonomik işbirlikleri oluşturma eğiliminin daha yoğun olduğu görülmektedir.

Küreselleşme süreci ile beraber, ülkelerin sahip oldukları emek, sermaye, mal ve hizmetlerin ülkeler arasında serbest dolaşımı artmış ve bu durum uluslararası ticaret hacmini arttıran bir etki göstermiştir. Küresel ekonomiye entegre olan ülkelerin ihracat hacimleri daha fazla artmakta ve ihracata bağlı olarak ulusal ekonomide ortaya çıkan olumlu etkiler dolayısıyla ülkelerin ekonomik büyüme düzeylerinde daha hızlı bir artış gerçekleşmektedir (Dollar, 1992). Bununla beraber, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin uluslararası ekonomik yapıya entegre olmasıyla birlikte artan yatırımların teknoloji transferi vb. olumlu etkileri dolayısıyla ülkelerin ekonomik kalkınmalarında önemli katkılar sağladığı görülmektedir (Borensztein vd., 1998).

Dünya ekonomisinin ve piyasalarının küreselleşmeye başlamasıyla, ilgili süreçte ülkelerin bölgesel ekonomik birliklere olan eğilimi artmış ve önemli ekonomik entegrasyonlar gerçekleştirilmiştir. Günümüzde uluslararası ticaretin serbestleşmesinin Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) ilkeleri doğrultusunda hareket ettiği görülmesine rağmen, hem gelişmiş ülkeler hem de az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasında uluslararası ticaretin genişlemesi için ana strateji olarak ekonomik entegrasyonların oluşturulması fikri öne çıkmıştır. Oluşturulan ekonomik entegrasyonların neredeyse tamamı sosyo-ekonomik ve politik yapılarının yanı sıra kültürel oluşumlar, coğrafi yakınlıklar ve karşılıklı ortak çıkarlar gibi pek çok benzerliği olan ülkeleri barındırmaktadır.

Ekonomik kalkınma düzeylerini ve dünya ekonomisi içerisindeki konumlarını iyileştirmeyi amaçlayan D-8 ülkeleri (Developing-8), aynı zamanda İslam İşbirliği Teşkilatı (OIC) üyesi olan Türkiye, Malezya, İran, Endonezya, Mısır, Bangladeş, Pakistan ve Nijerya olmak üzere sekiz büyük ülkeden meydana gelmektedir. Üye ülkelerin ekonomik kalkınma seviyelerini yükseltmek ve aynı zamanda ülkelerin küreselleşme sürecine daha aktif olarak katılmalarını sağlamak için bir araya gelen D-8 ülkeleri, birbirleriyle olan ticaretlerini geliştirmeyi hedeflemektedirler (Jafari vd., 2011: 22).

15 Haziran 1997'de İstanbul'daki bir bildirim ile kurulan D-8 ülkeleri, yayınlamış oldukları bildirmede bir denetim komitesi tarafından sürecin denetlenmesi vasıtasıyla üye ülkeler arasındaki belirli mallar üzerindeki gümrük tarifelerinin aşamalı olarak azaltılacağını belirtmiştir (Hakim vd., 2015: 2). Bu ülkeler oluşturmuş oldukları birliğin temel amacını, üye ülkeler arasında serbest ticaret yapmanın önündeki engellerin azaltılması ve ülkeler arası işbirliğini teşvik etmek olarak belirlemişlerdir (Ağır ve Şahbaz, 2016: 73; Tash vd., 2012: 27).

D-8 üyesi ülkeler, yaşam standartlarındaki gelişmeler ile küresel ekonomiye uyum ve ekonomik istikrar sağlanması için birbirleri ile olan uluslararası ticaret ve ekonomik ilişkilerini güçlendirmek amacıyla tercihli bir ticaret anlaşması imzalamıştır. Bu ticaret anlaşmasında, işbirliği ve proje geliştirme çalışmalarının gerçekleştirileceği çeşitli sektörler belirlenmiştir. Bu sektörler; sanayi, telekomünikasyon, finans, bankacılık ve özelleştirme, tarım ve kırsal kalkınma, bilim ve teknoloji, enerji, çevre ve sağlık sektörleri olarak belirlenmiştir (Othman vd., 2013: 2).

Türkiye'nin önderliğinde bir araya gelen D-8 ülkeleri, sahip oldukları kaynaklar açısından önemli bir potansiyele sahiptir. Bu doğrultuda, D-8 ülkelerinin en önemli hedefi üyelerinin potansiyellerinden tam anlamıyla faydalanmak olmuştur. D-8 ülkeleri zengin doğal kaynakları olan, yoğun nüfusa sahip, turizm potansiyeline sahip ülkelerdir. Bu ülkelerin hem geniş bir coğrafyayı kapsamaları hem de bol miktarda ucuz ve vasıflı işçi ve insan sermayesi barındırması ile önemli bir pazar oluşturmaları nedeniyle ekonomik kalkınma için büyük bir potansiyele sahiptirler. Bu kapsamda üyeler arası ticaret içi işbirliğinin artırılması, D-8 ülkelerinin en önemli hedefidir (Karabulut, 2017: 418-419; Türkan ve Alakuştekin, 2017: 138).

Türkiye'nin başını çekmiş olduğu D-8 ülkelerinin temel amacı; üye ülkelerin ekonomi ve teknoloji başta olmak üzere belirlenen sektör ve alanlarda koordinasyonu arttırmak, bu kapsamda ortak girişimlerde bulunmak ve üyeler arasında bilgi ve tecrübe aktarımı ile yardımlaşmayı sağlamaktır (Çelik, 2018: 272; Aksu ve Gürbüz, 2017: 579; Kamel, 2001: 251).

Yayılmış olduğu coğrafik alan ve sahip olduğu ilkeler bakımından, küresel bir ülke grubu olan gelişmekte olan D-8 ülkelerinin temel ilkeleri; savaş ve çatışma karşısında barış ve diyalog içerisinde olmayı, sömürgeciliğe karşı adaleti, özgürlüğü ve demokrasiyi sağlamak olarak ortaya koyulmuştur. Bununla birlikte D-8 ülkeleri karşılıklı anlaşmaları

doğrultusunda işbirliklerini sektörel düzeyde tanımlamışlardır. D-8 ülkeleri arasında Türkiye sağlık, sanayi ve çevre; Endonezya yoksulluk ve insan hakları; Malezya finans, bankacılık ve özelleştirme; Bangladeş kırsal kalkınma; İran bilim ve teknoloji; Nijerya enerji; Pakistan tarım ve balıkçılık ve Mısır ticaret alanlarında ülkeler arasındaki koordinasyonu sağlamaktadır (Doğan, 2015: 167; Taştekin, 2006: 228; Kamel, 2001: 254).

Tablo 1. D-8 Ülkelerinin Kişi Başına Gelir Düzeyleri ve Ekonomik Büyüme Oranları (2017)

Ülkeler	Kişi Başına Gelir	Ekonomik Büyüme
Türkiye	10499 \$	% -1,41
Mısır	2440 \$	% -29,30
İran	5627 \$	% 8,36
Malezya	10117 \$	% 6,05
Bangladeş	1563 \$	% 12,79
Pakistan	1466 \$	% 9,44
Endonezya	3836 \$	% 8,97
Nijerya	1968 \$	% -7,14

Kaynak: Dünya Bankası, data.worldbank.org.

D-8 ülkelerine ilişkin kişi başına gelir ve ekonomik büyüme verileri Tablo 1’de yer almaktadır. Kişi başına gelir açısından D-8 ülkelerini incelediğimizde, Türkiye ve Malezya’nın en yüksek kişi başına gelir düzeyine sahip ülkeler olduğu görülmektedir. D-8 ülkelerinin ekonomik büyüme düzeyleri değerlendirildiğinde, en yüksek ekonomik büyüme seviyesine sahip ülkeler Bangladeş, Pakistan, Endonezya, İran ve Malezya olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 2. D-8 Ülkelerinin İhracat, İthalat ve Dünyadaki Payları (2017) (Milyon\$)

Ülke	İhracat	Dünyadaki İhracat Payı	İthalat	Dünyadaki İthalat Payı
Türkiye	211220	% 0,92	249655	1,11%
Mısır	37231	% 0,16	68982	0,31%
İran	113240	% 0,49	108229	0,48%
Malezya	224668	% 0,98	202821	0,90%
Bangladeş	37548	% 0,16	50613	0,23%
Pakistan	25114	% 0,11	53527	0,24%
Endonezya	204999	% 0,89	194699	0,87%
Nijerya	49491	% 0,22	49508	0,22%

Kaynak: Dünya Bankası, data.worldbank.org.

Tablo 2’de D-8 ülkelerinin ihracat ve ithalat düzeyleri ile uluslararası ticaretlerinin dünyadaki payları yer almaktadır. D-8 ülkelerinin bir araya gelmesi için önemli adımlar atan Türkiye ile Malezya ve Endonezya’nın dünya uluslararası ticareti içerisindeki

payının, gruptaki diğer ülkelere göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Bununla birlikte, sırasıyla İran, Mısır, Nijerya, Pakistan ve Bangladeş'in dünya ticaretindeki payları diğer ülkelere göre beklenen düzeyin altında gerçekleşmiştir.

Tablo 3. Türkiye'nin D-8 Ülkeleri ile Uluslararası Ticareti (Milyon\$)

İhracat							
Dönem	Mısır	İran	Malezya	Bangladeş	Pakistan	Endonezya	Nijerya
2013	3200	4192	272	195	285	230	412
2014	3297	3886	315	148	259	227	439
2015	3124	3663	357	199	289	207	313
2016	2732	4966	321	263	346	253	241
2017	2360	3259	286	294	352	236	335

İthalat							
Dönem	Mısır	İran	Malezya	Bangladeş	Pakistan	Endonezya	Nijerya
2013	1628	10383	1230	1004	436	1989	149
2014	1434	9833	1160	1028	435	2043	134
2015	1215	6096	1339	995	310	1638	189
2016	1443	4699	1996	881	263	1424	157
2017	1997	7492	3138	737	323	1506	156

Kaynak: TÜİK, www.tuik.gov.tr.

Türkiye'nin D-8 ülkeleri ile gerçekleştirdiği uluslararası ticaret düzeyleri Tablo 3'te ele alınmıştır. Türkiye'nin D-8 ülkelere gerçekleştirdiği ihracat düzeylerini incelediğimizde, İran ve Mısır'a yapılan ihracatın diğer ülkelere gerçekleştirilen ihracat düzeyleri ile kıyaslandığında çok yüksek düzeyde olduğu görülmektedir. İthalat açısından Türkiye ile D-8 ülkeleri arasındaki uluslararası ticaret hacmi değerlendirildiğinde, İran'dan gerçekleştirilen ithalatın diğer ülkelere göre çok daha fazla olduğu gözlemlenmektedir. İran'dan yapılan ithalatı sırasıyla, Malezya, Mısır ve Endonezya izlemekte ve diğer ülkelere göre oldukça yüksek seviyelerde gerçekleşmektedir.

Tablo 4. Türkiye'nin D-8 Ülkeleri ile İhracat ve İthalat Payı (2017) (Milyon\$)

Ülkeler	Türkiye'nin İhracatı	Türkiye'nin Toplam İhracatındaki Payı	Türkiye'nin İthalatı	Türkiye'nin Toplam İthalatındaki Payı
Mısır	2360	% 1,51	1997	% 0,85
İran	3259	% 2,08	7492	% 3,20
Malezya	286	% 0,18	3138	% 1,34
Bangladeş	294	% 0,19	737	% 0,32
Pakistan	352	% 0,22	323	% 0,14
Endonezya	236	% 0,15	1506	% 0,64
Nijerya	335	% 0,21	156	% 0,07

Kaynak: TÜİK, www.tuik.gov.tr.

Tablo 4'te Türkiye'nin gerçekleştirdiği ihracat ve ithalatındaki D-8 ülkelerinin payları yer almaktadır. Tablo 4 incelendiğinde, Türkiye'nin toplam ihracatı içerisindeki payı en yüksek olan D-8 ülkesi İran'dır (%2,08). İran'ı sırasıyla Mısır (%1,51), Pakistan (%0,22), Nijerya (%0,21), Bangladeş (%0,19), Malezya (%0,18) ve Endonezya (%0,15) izlemektedir. Türkiye'nin toplam ithalatı içerisindeki en yüksek paya sahip olan D-8 ülkesi %3,20'lik oranla yine İran'dır (%3,20). Türkiye'nin ithalatındaki payları açısından ülkeler Malezya (%1,34), Mısır (%0,85), Endonezya (%0,64), Bangladeş (%0,32), Pakistan (%0,14) ve Nijerya (%0,07) şeklinde sıralanmaktadır.

Türkiye'nin D-8 ülkeleri ile gerçekleştirdiği uluslararası ticaret ve payları değerlendirildiğinde, uluslararası rekabetin hızla arttığı küresel ticarete yeni pazarların oluşturulması açısından uluslararası ticaret potansiyeli taşıyan ülkelerin hedeflenmesi büyük önem arz etmektedir. Bu doğrultuda, Türkiye'nin D-8 ülkelere gerçekleştirdiği ihracat düzeyi ile bu ülkelere gerçekleştirebileceği ihracat düzeylerinin tespit edilmesi ve potansiyele sahip pazarlara ilişkin ticaret politikalarının yönlendirilmesi gerekmektedir. Bu çalışma ile Türkiye'nin D-8 ülkeleri ile potansiyel ihracat hacminin hesaplanması ve gerçekleştirilen ihracat düzeyleri ile kıyaslanarak hedef pazarların belirlenmesi amaçlanmaktadır.

2. LİTERATÜR ARAŞTIRMASI

Ülkelerin ihracat potansiyellerinin tahmin edilmesi, hedef ihracat pazarlarının belirlenmesi açısından önemli bir yere sahiptir. Literatürde ülkelerin ihracat potansiyelleri üzerine gerçekleştirilen önemli çalışmalar yer almakla birlikte, Türkiye'nin D-8 ülkeleri ile ihracat potansiyelini araştıran çalışmalar azdır.

Hedefleri arasında üye ülkelerin dünya ekonomisindeki konumlarını iyileştirmek, ticaret ilişkilerinde yeni fırsatları çeşitlendirmek ve yaratmak ve uluslararası düzeyde karar alma sürecine katılımı artırmak olan D-8 ülkelerinin ihracatlarını etkileyen faktörleri inceleyen Jafari vd. (2011), panel veri analizi yöntemiyle D-8 ülkeleri arasındaki ihracatı etkileyen değişkenleri analiz etmiştir. Analizler sonucunda, D-8 ülkelerinden birbirlerine coğrafi olarak yakın olan ülkelerin ihracat hacimlerinin daha yüksek olduğu ve döviz kurlarındaki değer kayıplarının bu ülkeler arasındaki ihracatı etkilediği tespit edilmiştir.

İran ve D-8 ülkelerinin tercihli ticaret anlaşması kapsamında uluslararası ticaretin serbestleştirilmesi durumunu inceleyen Tash vd. (2012), uluslararası ticareti kısıtlayan

gümrük tarifelerinin D-8 ülkeleri arasında azaltılması veya kaldırılması halinde elde edilecek kazanımları değerlendirmektedir. Çalışma sonucunda, D-8 ülkeleri arasındaki ikili ticaretin iyileştirmesi ve ticaret ortaklıklarının önemini vurgulanmıştır.

D-8 ülkeleri arasında ticari serbestleşmenin bu ülkeler arasındaki uluslararası ticaret hacmi üzerindeki etkilerini araştıran Othman vd. (2013), gerçekleştirdiği analizler sonucunda D-8 ülkeleri arasındaki ticari serbestleşme oranının yükselmesi ile uluslararası ticaret hacminin büyük oranda artması söz konusuysa, tüm üye ülkelerin serbest ticaret düzenlemeleri altında refah kazancı elde edemeyeceklerini tespit etmiştir. Bununla birlikte, ekonomik sektörler üzerindeki etkilerin ülkeler arasında büyük ölçüde farklılık gösterdiği ortaya koyulmaktadır.

Türkiye'nin D-8 ülkeleri ile gerçekleştirdiği uluslararası ticaretinin yapısal özelliklerini ve D-8 ülkelerinin dünya ticaretindeki yerini ortaya koymayı hedefleyen Doğan (2015), D-8 ülkelerinin Türkiye'nin uluslararası ticaretindeki yerini sektörel olarak incelemiştir. Çalışma sonucunda, Türkiye'nin D-8 ülkelere gerçekleştirdiği ihracat ve ithalat sektörleri ülke düzeyinde ortaya koyulmuştur.

D-8 ülkelerinin ekonomik entegrasyon varlığını destekleyecek makroekonomik göstergeler arasındaki ilişkileri test eden Hakim vd. (2015), eşbütünleşme modelleri vasıtasıyla analizler gerçekleştirmiştir. Analizler sonucunda, D-8'e ülkelerinin ticari açıklık, finansal sektörün büyümesi ve daha güçlü bir ekonomik işbirliği kurmak için gerekli olan başlangıç şartı olan döviz kurunun istikrarı gibi benzer özelliklere sahip olduğu tespit edilmiştir.

D-8 üyesi ülkeler arasındaki uluslararası ticaretin bu birliğe üye olan ülkelerin ticaret hacimlerine katkı sağlayıp sağlamadığı inceleyen Ağır ve Şahbaz (2016), Türkiye ve D-8 ülkeleri arasındaki uluslararası ticaretin ve makroekonomik göstergeleri analiz etmiştir. Çalışma sonucunda, alternatif pazar arayan ve pazar çeşitlendirmeyi amaçlayan ülkeler açısından ekonomik işbirliklerinin oluşturulmasının büyük avantajlar sağlayacağı belirtilmiştir.

Üye ülkeler arasında muhtemel bir gümrük birliğinin oluşturulması durumunda D-8 ülkelerinin birbirleriyle gerçekleştirecekleri uluslararası ticaretin yeterliliklerini analiz eden Türkan ve Alakıştekin (2017), D-8 ülkeleri arasında fasıllar bazında uluslararası ticaret hacimlerini incelemiştir. Gerçekleştirilen analizler sonucunda, D-8 üyesi ülkelerin

birçok üründe birbirine yeterli olduğu, dış bağımlılık yaşanmadan uluslararası ticaretlerini yapabilecekleri tespit edilmiştir.

Gerçekleştirilen literatür taraması sonucunda, Türkiye'nin üyesi olduğu D-8 ülkeleri ile ticaret hacminin saptanması üzerine yeterli düzeyde çalışmaların gerçekleştirilmediği ve literatürde bu noktada boşluk olduğu tespit edilmiştir. Bu doğrultuda, gerçekleştirilen çalışma ile Türkiye'nin D-8 ülkelere ihracat potansiyeli analiz edilerek literatüre katkıda bulunulmaya çalışılacaktır.

3. EKONOMETRİK ANALİZ

3.1. Araştırma Modeli ve Veri Seti

Çalışma kapsamında Türkiye'nin D-8 ülkelere gerçekleştirmiş olduğu ihracat ile oluşturulan model doğrultusunda elde edilen potansiyel ihracat düzeyinin kıyaslanarak, Türkiye için potansiyel ihracat pazarı olan D-8 ülkelerinin belirlenmesi amaçlanmaktadır.

Çalışma doğrultusunda Türkiye'nin D-8 ülkeleri arasındaki ihracat modelini oluşturmak amacıyla, Türkiye ve D-8 üyesi ülkelerinin 1996-2017 dönemine ait Türkiye'nin üye ülkelere ihracatı, ülkeler gayrisafi yurtiçi hasılları, Türkiye ile üye ülkeler arasındaki mesafe, üye ülkelerin ortalama gümrük tarife oranları, Türkiye ve diğer ülkelerin döviz kuru, Türkiye ile üye ülkeler arasındaki tarihsel bağ ve 2008 küresel krizine ilişkin veriler kullanılarak analizler gerçekleştirilmiştir. Çalışmada ilgili döneme ilişkin tüm verilerine ulaşılabilmesi nedeniyle Türkiye, Mısır, Malezya, Endonezya, Bangladeş, Pakistan ve Nijerya dâhil edilirken, İran'a ait kayıp verilerin bulunması nedeniyle analize dâhil edilememiştir.

Araştırma kapsamında kullanılan Türkiye'nin ihracatı, ülkelerin gayrisafi yurtiçi hasılları, ortalama gümrük tarifeleri, döviz kurlarına ilişkin veriler Dünya Bankası veri tabanından, üye ülkelerin Türkiye'ye olan mesafelerine ilişkin veriler ise CEPII veri tabanından temin edilmiştir. Çalışmada analizlere dâhil edilen veri seti, 1996 ve 2017 yılları arasında ve yıllık frekanstadır.

Çalışmada başvurulan değişkenlere ait veri kümesi aşağıdaki gibidir;

$\ln(ihr)_{tr}$: Türkiye'nin D-8 ülkelere gerçekleştirdiği ihracat

$\ln(gysih)_{tr}$: Türkiye'nin gayrisafi yurtiçi hasılları

$\ln(gsyih)_{d8}$: D-8 ülkelerinin gayrisafi yurtiçi hasılları

- ln(mesafe)** : D-8 ülkelerinin Türkiye'ye uzaklığı
- ln(tarife)_{a8}** : D-8 ülkelerinin uyguladığı ortalama gümrük tarifesi
- ln(döviz)_{tr}** : Türkiye'nin döviz kuru
- ln(döviz)_{a8}** : D-8 ülkelerinin döviz kuru
- Koloni** : Türkiye'nin D-8 ülkelerini ile olan tarihsel bağı
- Kriz** : 2008 Küresel Krizi

3.2. Panel Veri Analizi

Çalışmada panel veri analizlerinin gerçekleştirilmesinin temel nedeni, Türkiye'nin D-8 ülkelerine gerçekleştirdiği ihracata ilişkin modelin oluşturulması için hem zaman hem de kesit etkisinin bir arada değerlendirilerek daha geçerli ve güvenilir analizlerin yapılması amaçlanmaktadır.

Birimlere ait yatay kesit gözlemlerin belirli bir zaman aralığına ilişkin olarak bir araya getirilmesi sonucunda meydana getirilen veri seti panel veri şeklinde adlandırılmaktadır. Panel veri "n" sayıda birim ve bu birimlere ait "t" sayıdaki gözlemlerden oluşmaktadır (Tatoğlu, 2013: 2). Yatay kesit ve zaman serisi verilerinin aynı veri setinde kullanılarak ekonomiye ilişkin vakaların değerlendirilmesine imkân tanıyan modeller panel veri analizi olarak isimlendirilmektedir. Panel veri analizi, birimlere ve zamana göre oluşan etkileri içermesi sebebiyle analizlerde daha tutarlı ve geçerli tahminler yapılmasını sağlamaktadır.

Çekim modeli uluslararası ticaret literatüründe 1960'lı yılların başlarında uygulanmaya başlamıştır. Çekim modelini uluslararası ticaret literatüründeki ilk uygulamalarını Tinbergen (1962), Pöyhönen (1963) ve Linneman (1966) gerçekleştirmiştir. Yirminci yüzyılın ikinci yarısında, çekim modeli ekonomik ve sosyal olguları açıklamak amacıyla kullanılmıştır.

Panel veri analizi doğrultusunda oluşturulan çekim modeline, uluslararası ticarete ülkelerin ticaretlerinin ve uluslararası ticaretlerini etkileyen faktörlerinin ortaya çıkarılması için başvurulmaktadır. Çekim modeli, Newton'un oluşturmuş olduğu çekim kanuna dayanmaktadır. Fizik biliminde olduğu gibi, modeldeki birimlerin birbirine yakınlığının, birimler arasındaki çekim gücünü o oranda etkileyeceği belirtilmektedir.

Newton'un çekim kanuna dayanan çekim modeline göre; ülkelerin arasında gerçekleşen uluslararası ticaret hacimleri ekonomik büyüklük ve nüfusları ile doğru orantılı olarak gerçekleşirken, aralarındaki mesafenin artmasının ticari maliyetlerini arttırması dolayısıyla mesafe ile ters orantılı olarak gerçekleşeceği belirtilmiştir (Baltağı 2015, s. 608). Geleneksel panel çekim modeli aşağıdaki gibi oluşturulmaktadır;

$$T_{ij} = \alpha_0 Y_{i\alpha 1} Y_{i\alpha 2} D_{ij\alpha 3} \quad (1)$$

Çekim modeline doğrultusunda (1) ülkelerin ekonomik büyüklükleri ile ilişkili olarak uluslararası ticaret hacimlerinin yükselmesi, aralarındaki mesafelerine göre de azalması gerektiği ortaya koyulmaktadır. Fakat zamanla ülkelerin uluslararası ticaretlerini yoğun şekilde etkileyen birtakım faktörler meydana gelmiştir. Ülkelerin teknoloji düzeylerinin artmasıyla beraber, ticari açıklıklarının artması gibi önemli faktörler uluslararası ticaret hacimlerini etkilemeye başlamıştır.

$$Y_{it} = \beta_1 + \beta_2 X_{2it} + \beta_3 X_{3it} + u_{it} \quad (2)$$

Panel çekim modeli doğrultusunda oluşturulan panel verilerin (2) analizleri kapsamında klasik doğrusal model, tesadüfi etkiler modeli ve sabit etkiler modelinden varsayım testleri sonuçlarına göre birine başvurulmaktadır. Çekim modellerinde uluslararası ticaret hacimlerini tahmin etmek amacıyla çoğunlukla kesit verilerin analizi gerçekleştirilmektedir. Ancak, panel veri setlerine başvurulması ve modele zaman etkisi de eklenerek modele temsil edilmeyen yılların etkisinin iğerilmesi riski ortadan kaldırılmaktadır. Bununla beraber, panel veri setine başvurulması uluslararası ticaret gerçeğleştiren ülkelerin gözlemlenemeyen birim etkilerin meydana iğerilmesini sağlamaktadır (Gujarati 2003, s. 636-638). Panel veri setinde, model kapsamına alınan örneklemin daha büyük bir örneklem grubu arasından belirlenmesi halinde tesadüfi etkiler modelinin kullanılmasının daha doğru olacağı ifade edilmektedir. Buna karşılık, daha önceden belirli koşullara sahip ülkelerin uluslararası ticaret hacimlerinin analiz edilmesi durumunda sabit etkiler modelinin tercih edilmesinin daha etkin olacağı belirtilmektedir (Antonucci ve Manzocchi, 2006: 161).

Bu bilgiler ışığında, Türkiye'nin D-8 ülkelerine gerçeğleştirdiği ihracat modelinin tahmin edilebilmesi amacıyla aşağıda yer alan panel çekim modeli oluşturulmuştur;

$$\begin{aligned} \ln(ihrtr)_{ijt} = & \beta_0 + \beta_1 \ln(gsyihtr)_{it} + \beta_2 \ln(gsyihd8)_{jt} + \beta_3 \ln(mesafe)_{ij} \\ & + \beta_4 \ln(tarified8)_{jt} + \beta_5 \ln(doviztr)_{it} + \beta_6 \ln(dovizd8)_{jt} + \beta_7 Koloni_{ij} \\ & + \beta_8 Kriz_{ijt} + \varepsilon_{ijt} \end{aligned}$$

3.3. Panel Birim Kök Analizi

Panel veri analizleri gerçekleştirilmeden önce, analiz kapsamındaki serilerin durağanlığının sınanması gerekmektedir. Analizler kapsamında durağan olmayan serilerin varlığı halinde, sahte regresyon sorunu meydana gelebilmekte ve analiz sonuçları değişkenler arasındaki ilişkiyi doğru bir şekilde yansıtmayabilmektedir. Bu doğrultuda, öncelikle serilerin durağanlığı panel birim kök testleri ile sınanarak Türkiye'nin D-8 ülkelerine gerçekleştirdiği ihracata ilişkin model tahminleri yapılacaktır.

Panel birim kök analizleri kapsamında, Im, Pesaran ve Shin (2003) ile Levin, Lin ve Chu (2002) tarafından ortaya koyulan birim kök testleri gerçekleştirilmiştir. Analiz sonuçları Tablo 5'te yer almaktadır.

Tablo 5. Panel Birim Kök Test Sonuçları

Değişkenler	Im, Pesaran & Shin		Levin, Lin & Chu	
	Düzyey		Düzyey	
	Sabit	Sabit + Trend	Sabit	Sabit + Trend
$\ln(ihr)_{tr}$	-4.213***	-2.949***	-4.703***	-3.257***
$\ln(gsyih)_{tr}$	-4.484***	-5.837***	-2.658***	-5.799***
$\ln(gsyih)_{d8}$	-5.096***	-3.066***	-5.569***	-3.699***
$\ln(tarife)_{d8}$	-1.864**	-2.431***	-3.387***	-3.223***
$\ln(doviz)_{tr}$	-6.706***	-3.332***	-1.803**	-2.323***
$\ln(doviz)_{d8}$	-1.694**	-1.719**	-2.991***	-5.594***

Not: - ***, ** ve * sırası ile %1, %5 ve %10 seviyesinde anlamlılığı ifade etmektedir.

Analiz kapsamındaki seriler üzerinde gerçekleştirilen birim kök analiz sonuçları Tablo 5'te bulunmaktadır. Sonuçlara göre, analiz kapsamındaki tüm serilerin düzeylerinde durağan oldukları, başka bir ifade ile birim kök içermedikleri tespit edilmiştir. Bu doğrultuda, panel veri analizi için uygun tahmin modelinin belirlenmesi aşamasına geçilmesi gerekmektedir.

3.4. Panel Veri Tahmin Modelinin Belirlenmesi

Panel veri analizi kapsamında araştırmada kullanılan model için uygun tahmin yönteminin belirlenmesi önem arz etmektedir. Bu doğrultuda, çalışma kapsamında oluşturulan model üzerinde bazı testler gerçekleştirilerek hangi tahmin yönteminin daha etkin sonuçlar vereceği tespit edilmiştir. Bu kapsamda model üzerinde; F Testi, Breusch-

Pagan Lanrange Çarpan Testi, Score Testi, Olabilirlik Oranı Testi ve Hausman Testi gerçekleştirilmiştir.

Gerçekleştirilen F Testi, Breusch-Pagan (1980) Lanrange Çarpan Testi, Olabilirlik Oranı Testi ve Score Testi ile klasik (havuzlanmış) model, tesadüfi etkiler modeline karşı test edilmektedir. Gerçekleştirilen testlerin H0 hipotezleri, klasik modelin tesadüfi etkiler modeline göre daha etkin sonuçlar verdiği şeklinde oluşturulmaktadır. Alternatif hipotez ise, tesadüfi etkiler modelinin daha etkin sonuçlar verdiğini ortaya koymaktadır.

Tablo 6. F Testi, Breusch-Pagan Lanrange Çarpan Testi, Olabilirlik Oranı Testi ve Score Testi Sonuçları

Testler / İst. Değ.	F Değeri	Chibar2(01)	Chi2(1)	Prob>F	Prob>Chibar2	Prob>Chi2
F Testi	77.66	-	-	0.000	-	-
Breusch-Pagan Lanrange Çarpan Testi	-	0.00	-	-	1.000	-
Olabilirlik Oranı Testi	-	0.00	-	-	1.000	-
Score Testi	-	-	0.00	-	-	1.000

Klasik modelin tesadüfi etkiler modeline karşı gerçekleştirilen testlerin istatistik değerleri ve sonuçları Tablo 6'da yer almaktadır. Test sonucu elde edilen istatistikler, 1 serbestlik derecesine sahip x^2 tablosundan temin edilmektedir. Elde edilen bulgular değerlendirildiğinde, araştırma modelinde birim etkilerin standart hatalarının sıfıra eşit olduğunu ifade eden H0 hipotezi reddedilemeyerek modelin analizi için klasik model tahmin yönteminin uygun teknik olduğu tespit edilmiştir.

Klasik modelde, hem sabit hem de eğim parametrelerinin birimlere ve zamana göre sabit olarak gerçekleştiği, başka bir ifade ile bütün gözlemlerin homojen olduğu varsayımı kabul edilmektedir. Klasik model, birim veya zaman etkilerinin bulunmadığı ve modelde sabit ve eğim parametrelerinin sabit olduğu varsayımları altında tahminler gerçekleştirilmektedir.

3.5. Panel Veri Analizi Varsayım Testleri

Panel veri analizlerinde kullanılan modellerin hata teriminin birimler içerisinde ve birimler arasında homoskedastik (eşit varyansın) olduğu kabul edilmektedir. Bununla birlikte, modellerin hata terimlerinde dönemselsel ve uzamsal olarak korelasyon bulunmadığı varsayılmaktadır (Tatoğlu, 2013: 197). Bu varsayımların çalışma konusu modellerde klasik ve sabit etkiler modeli kapsamında test edilmesi önem arz etmektedir.

Klasik modelde homoskedastik yapının olmaması ve hata terimleri arasında korelasyon bulunması durumlarında heteroskedasite ve otokorelasyon sorunları ile karşılaşmaktadır. Bu doğrultuda, klasik modelde heteroskedasite varlığının test edilmesi için Breusch-Pagan (1979) / Cook-Weiesberg (1983) Testi ve White Testi (1980) gerçekleştirilmiştir.

Tablo 1. Panel Veri Analizi Varsayım Testleri Sonuçları

Heteroskedasite Test Sonuçları		
	Chi²(1) İstatistiği	Olasılık
X² Testi	23.92	0.000
F Testi	12.73	0.001
Score Testi	11.73	0.001
RHS Testi	65.83	0.000
White Testi	69.77	0.003
Otokorelasyon Test Sonuçları		
	Test İstatistiği	Olasılık
Wooldridge Testi	17.239	0.009
Birimler Arası Korelasyon Test Sonuçları		
	Test İstatistiği	Olasılık
Pesaran'ın Testi	-1.169	0.242
Frees'in Testi	0.151	0.161

Tablo 7'de panel veri analizinde uygun tahmin tekniğini belirlemek amacıyla gerçekleştirilen varsayım testlerine ait sonuçlar yer almaktadır. İlk önce, klasik modelde heteroskedasite varlığını sınanan Breusch-Pagan (1979) / Cook-Weiesberg (1983) Testi ve White Testi (1980) sonuçları bulunmaktadır. Gerçekleştirilen testlerden ilk üçünde model kapsamındaki bağımsız değişkenler bağımlı değişkenin değerlerinden oluşurken, RHS testinde elde edilen sonuç ana modelin bağımsız değişkenlerinden oluşmaktadır. Elde edilen bulgular incelendiğinde, sabit varyansın olduğunu ifade eden H₀ hipotezi reddedilmektedir. Dolayısıyla, klasik model ile gerçekleştirilen tahminlerde heteroskedasite olduğu tespit edilmiştir.

Klasik modelin temel varsayımlarından bir diğeri, hata terimleri arasında otokorelasyonun bulunmadığı kabulüdür. Genellikle ekonomi verilerinin analiz edildiği modellerde, ortaya çıkan şokların etkileri dolayısıyla hata terimleri arasında korelasyon olmasına sebep olmaktadır. Bu nedenle, tesadüfi etkiler modellerinin hata terimlerinde zamana göre korelasyona sıklıkla rastlanılmaktadır (Tatoğlu, 2013: 225). Bu doğrultuda, klasik modelde otokorelasyon sorununun olup olmadığı test edilmeli ve olması halinde

uygun tahmin yöntemi belirlenmelidir. Klasik model için otokorelasyon varlığı Wooldridge Testi (2002) ile sınınamaktadır. Wooldridge testi sonuçları Tablo 7’de yer almaktadır. Sonuçlara göre, klasik model için birinci mertebeden otokorelasyon olmadığını ifade eden H_0 hipotezi reddedilmiştir. Dolayısıyla, klasik model ile tahmin edilen modelde birinci dereceden otokorelasyon bulunduğu ortaya koyulmuştur.

Panel veri analizlerinde bir diğer temel varsayım da hata terimlerinin birbirlerinden bağımsız olduklarıdır. Bu kapsamda birimler arası korelasyon varlığını sınamak amacıyla Pesaran (2004) ve Frees (1995) tarafından ortaya koyulan testler gerçekleştirilmiştir. Birimler arası korelasyon varlığını sınavan Pesaran (2004) ve Frees (1995) testlerinin sonuçları Tablo 7’de bulunmaktadır. Elde edilen bulgulara göre, iki test sonucunda da birimler arasında korelasyonun bulunmadığını belirtilen sıfır hipotezi reddedilmiş ve birimler arası korelasyonun bulunduğu ortaya koyulmuştur.

3.6. Dirençli Tahminci Sonuçları

Temel varsayımları sınavan testlerin sonuçlarına göre panel veri analizine klasik model ile devam edilmesinin daha etkin olduğu ve klasik modelde heteroskedasite, otokorelasyon ve birimler arası korelasyon sorunun bulunduğu tespit edilmiştir. Panel veri analizlerinde temel varsayımlardan sapmalar meydana gelmesi halinde panel veri modelleri sonuçlarında daha etkin ve geçerli sonuçlar elde edilebilmesine olanak veren dirençli tahmincilere başvurulmaktadır.

Panel veri analizlerinde daha geçerli çıktılar elde etmek için kullanılan dirençli tahminciler modelde temel varsayımlardan sapmalar bulunması durumunda, varyansların, standart hataların, F ve t istatistiklerinin ve R^2 'nin geçerliliklerinin temin edilebilmesi amacıyla başvurulan yöntemlerdir. Panel veri analizlerinde kullanılan modellerde, heteroskedasite, otokorelasyon veya birimler arası korelasyon problemlerinden bir veya birkaçının bulunması halinde ya parametre tahminlerini değiştirmeden standart hatalar ortadan kaldırılmalı ya da uygun tahmin yöntemleriyle tahminler gerçekleştirilmelidir (Tatoğlu, 2013:241). Bu kapsamda, çalışmada klasik model ile analiz edilen araştırma modelinde heteroskedasite, otokorelasyon ve birimler arası korelasyon tespit edilmesi nedeniyle bu sapmalar altında geçerli tahminlerde bulunulmasına imkan tanıyan Driscoll-Kraay (1998) dirençli tahmincisi kullanılmıştır.

Panel veri analizlerinde verilere ilişkin zaman boyutunun birim boyutundan daha yüksek olarak gerçekleştiğinde, Driscoll-Kraay (1998) standart parametrik olmayan

zaman serisi kovaryans matris tahmincilerinin dönemsel ve uzamsal korelasyonun tüm genel formları için dirençli olabilecek şekilde geliştirilebileceğini ortaya koymuştur. Bu doğrultuda Driscoll-Kraay (1998) dirençli tahmincisi, uzun dönemler ve birimler içeren veri setlerinde heteroskedasite varlığında, dönemsel ve uzamsal korelasyonun genel formlarında dirençli standart hatalar üreterek daha tutarlı sonuçlar elde edilmesini sağlamaktadır.

Tablo 8. Driscoll-Kraay (1998) Dirençli Tahminci Sonuçları

Bağımlı Değişken: $\ln \text{exp}_{tr}$		
	Katsayılar	Olasılık (P-Değeri)
$\ln(\text{gysih})_{tr}$	0.407	0.004
$\ln(\text{gsyih})_{d8}$	0.843	0.000
$\ln(\text{mesafe})$	-0.633	0.000
$\ln(\text{tarife})_{d8}$	1.405	0.017
$\ln(\text{döviz})_{tr}$	0.049	0.063
$\ln(\text{döviz})_{d8}$	-0.097	0.022
Koloni	1.072	0.000
Kriz	0.237	0.056
Sabit	-8.535	0.006
R²		0.906
F(8,20)	1555.96	0.000

Tablo 8’de Driscoll-Kraay (1998) dirençli tahminci sonuçları tahmincisi ile gerçekleştirilen test sonuçları yer almaktadır. Analizler vasıtasıyla Türkiye’nin D-8 ülkeleriyle ihracat potansiyelini ölçen bir model oluşturulması amaçlanmış ve Türkiye’nin D-8 ülkelerine gerçekleştirdiği ihracatı etkileyen faktörler çekim modeli ile analiz edilmiştir. Sonuçlar doğrultusunda, Türkiye’nin D-8 ülkelerine gerçekleştirdiği ihracat üzerinde Türkiye ve D-8 ülkelerinin gayrisafı yurtiçi hasıllarının, Türkiye’nin D-8 ülkelerine olan mesafesinin, D-8 ülkelerin gümrük tarife oranlarının, Türkiye ve D-8 ülkelerinin döviz kurlarının, Türkiye’nin D-8 ülkeleriyle olan tarihsel bağının ve 2008 Küresel Ekonomik Krizin istatistiksel olarak anlamlı etkileri bulunduğu tespit edilmiştir.

4. İHRACAT POTANSİYELİNİN ANALİZİ

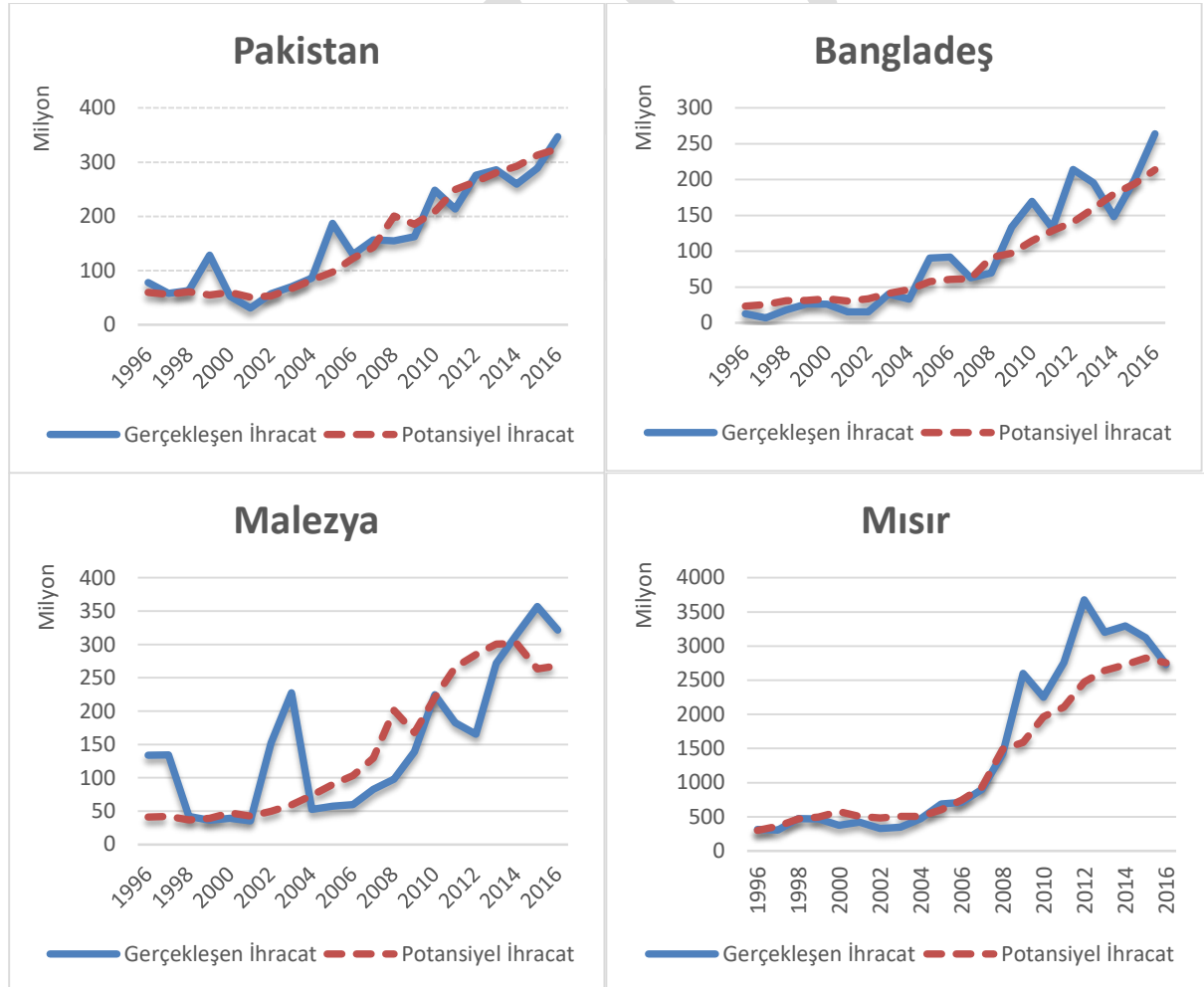
İhracat potansiyeli, uluslararası ticarete kullanılmayan ihracat potansiyeli olup olmadığını belirlemek için gerçekleştirilen fiili ihracat ile karşılaştırılarak hesaplanmaktadır. Çalışma kapsamında, Türkiye’nin D-8 ülkeleri ile potansiyel ihracatının belirlenmesi amacıyla oluşturulan model analiz edilerek gerçekleşen ihracat düzeyi ile potansiyel ihracat düzeyleri hesaplanmıştır. Tahmin edilen ihracat potansiyeli,

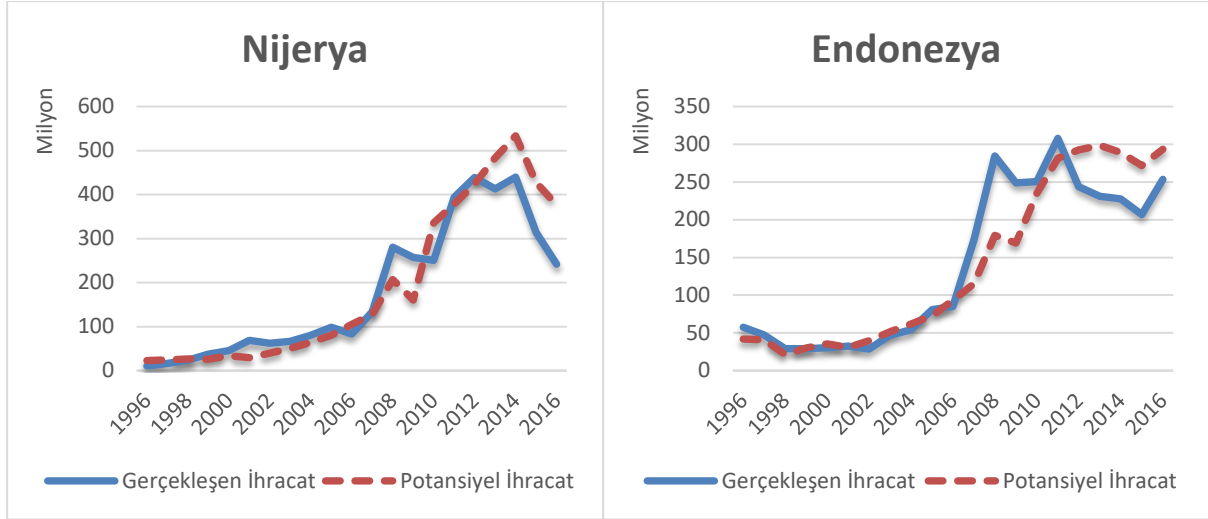
kullanılmayan bir ticaret potansiyeli olup olmadığını bulmak için gerçek ihracatla karşılaştırılmaktadır.

İhracat potansiyeli, tahmin edilen panel çekim modeli sonucunda istatistiki olarak anlamlı olan değişkenler ile oluşturulan ihracat modeli ile hesaplanmaktadır. Modelde yer alan değişkenlere ait verilerin yerine işlenerek hesaplanan ihracat potansiyeli ile ülkeler arasında gerçekleşen ihracatın karşılaştırılması sonucunda, ülkelerin uluslararası ticaretlerinde potansiyel ihracat hacminin bulunup bulunmadığı tespit edilmektedir.

$$\ln(ihrtr)_{ijt} = -8.535 + 0.407 * \ln(gsyihtr)_{it} + 0.843 * \ln(gsyihd8)_{jt} - 0.633 * \ln(mesafe)_{ij} + 1.405 * \ln(tarifed8)_{jt} + 0.049 * \ln(döviztr)_{it} - 0.097 * \ln(dövizd8)_{jt} + 1.072 * Koloni_{ij} + 0.237 * Kriz_{ijt}$$

İhracat potansiyeli, Türkiye için oluşturulan ticaret denkleminde dayanarak D-8 ülkelerine gerçekleştirdiği ihracatın teorik değerinin, Türkiye'nin D-8 ülkelerine gerçekleştirmiş olduğu gözlenen ihracat değerine oranlanması ile elde edilmektedir. Elde edilen değer, Türkiye'nin D-8 ülkelerine potansiyel ihracat düzeyini ifade etmektedir.

Şekil 1. Türkiye'nin D-8 Ülkelerine İhracat Potansiyeli

Şekil 1'de Türkiye'nin D-8 ülkeleri ile arasında gerçekleşen ihracat ve potansiyel ihracatı yer almaktadır. Gerçekleştirilen analizler sonucunda, Türkiye'nin D-8 ülkelerinden Pakistan, Bangladeş ve Malezya'ya potansiyel ihracat düzeyinin üzerinde ihracat gerçekleştirdiği görülmekte, Mısır'a ise ihracat potansiyeline yakın düzeyde bir ihracat yaptığı gözlemlenmektedir. Bununla birlikte Türkiye'nin Nijerya ve Endonezya'ya gerçekleştirmiş olduğu ihracatın, potansiyel ihracat düzeyinin altında kaldığı ve dolayısıyla D-8 ülkeleri içerisinde ihracat pazarı olarak önem arz ettikleri tespit edilmiştir.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Ülkelerin ekonomik gelişme ve kalkınma düzeyleri üzerinde önemli etkileri olan ihracat hacminin arttırılması büyük bir öneme sahiptir. Bulunduğu ekonomik coğrafyada önemli bir ekonomik potansiyele sahip olan Türkiye'nin de ekonomik gelişme düzeyini yükseltmesi için ihracatın arttırılması önemli bir durumdur. Bu doğrultuda Türkiye'nin D-8 ülkelere gerçekleştirmiş olduğu ihracat, çekim modeli vasıtasıyla tahmin edilmiştir.

Gerçekleştirilen tahminler sonucunda, Türkiye'nin D-8 ülkelere gerçekleştirmiş olduğu ihracatta Türkiye ve D-8 ülkelerinin gayrisafi yurtiçi hasıllarının, Türkiye'nin D-8 ülkelere olan mesafesinin, D-8 ülkelerin gümrük tarife oranlarının, Türkiye ve D-8 ülkelerinin döviz kurlarının, Türkiye'nin D-8 ülkeleriyle olan tarihsel bağının ve 2008 Küresel Ekonomik Krizin istatistiksel olarak anlamlı etkileri olduğu ortaya koyulmuştur.

Tahmin edilen model sonucunda elde edilen potansiyel ihracat değerleri ile gerçekleşen ihracat değerleri kıyaslandığında; Türkiye'nin Pakistan, Bangladeş ve

Malezya ihracat pazarlarında potansiyelinin üzerinde bir ihracat gerçekleştirdiği; Mısır'da ise potansiyel ihracat düzeyinde bir ihracata sahip olduğu tespit edilmiştir. D-8 ülkelerinden Nijerya ve Endonezya ihracat pazarlarına gerçekleştirilen ihracat ile ihracat potansiyeli karşılaştırıldığında, Türkiye'nin bu ihracat pazarlarına potansiyelinin altında bir ihracat gerçekleştirdiği görülmüştür.

Türkiye'nin D-8 ülkelerine ihracat potansiyeli değerlendirildiğinde, özellikle Nijerya ve Endonezya ihracat pazarlarına nüfuz edebilmek için uygun ticaret politikaları ve teşviklerinin geliştirilmesi bu ülkelere gerçekleştirilen ihracat hacminin artırılması için önemli bir rol oynayacağı düşünülmektedir. Buna ek olarak, ihracat potansiyelinin üzerinde ihracat hacmine sahip olunan Pakistan, Bangladeş, Malezya ve Mısır'da ihracat hacmini arttırmak için yeni ihracat teşviklerinin oluşturulması ve ihracatta çeşitlendirmeye gidilmesi gerektiğini göstermektedir.

İhracat potansiyelinin hesaplanması ve ihracat hacminin artırılması önemli bir konu olup, gelecek çalışmalarda ihracat potansiyelinin sektörel düzeylerde incelenmesi ve bu sektörlerle ait ihracatın istikrarlı olup olmadığının belirlenmesi yönünde daha kapsamlı çalışmaların gerçekleştirilmesi büyük önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

- Ağır, H. Ve Şahbaz, A. (2016). "D-8 Ülkelerinin Makroekonomik Performansı ve Türkiye'nin Dış Ticareti", ICPESS 2016, İstanbul, 71-85.
- Antonucci, D. ve Manzoçchi, S. (2006). "Does Turkey Have A Special Trade Relation with the EU? A Gravity Model Approach", *Economic System*, 30, 157-169.
- Aksu, M. ve Gürbüz, A. (2017). "D8 Ülkeleri Arasındaki Dış Ticaret İşlemlerinde Barter Yönteminin Uygulanabilirliği", *Journal of History Culture and Art Research*, 6(6), 578-592.
- Baltagi, B. H. (2015) *The Oxford Handbook of Panel Data*, England: Oxford University Press.
- Borensztein, E., De Gregorio, J. ve Lee, J. (1998). "How Does Foreign Direct Investment Affect Economic Growth?", *Journal of International Economics*, 45, 115-135.
- Breusch, T. ve Pagan A. (1979). "A Simple Test for Heteroskedasticity and Random Coefficient Variation", *Econometrica*, 47, 1287-1294.
- Breusch, T. ve Pagan A. (1980). "The Lanrange Multiplier Test and Its Applications to Model Specification in Econometrics", *Review of Economic Studies*, 47, 239-253.
- Cook, R. D. ve Weisberg, S. (1983). "Diagnostics for Heteroskedasticity in Regression", *Biometrica*, 70, 1-10.
- Çelik, S. (2018). "İslam Birliği'ne Açılan Kapı: D-8", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(58), 271-285.
- Doğan, A. (2015). "Türkiye'nin D8 Ülkeleriyle Ticaretinin Yapısal Analizi", *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 7(13), 166-189.
- Dollar, D. (1992). "Outward-Oriented Developing Economies Really Do Grow More Rapidly: Evidence from LCDs, 1976-1985", *Economic Development and Cultural Change*, 40(3), 523-544.
- Driscoll, J. C. ve Kraay, A. C. (1998), "Consistent Covariance Matrix Estimation with Spatially Dependent Panel Data", *Review of Economics and Statistics*, 80, 549-560.
- Frees, E. W. (1995). "Assessing Cross-Sectional Correlations in Panel Data", *Journal of Econometrics*, 69, 393-414.
- Hakim, L., AboElsoud, M. E. ve Dahalan, J. (2015). "The Pattern of Macroeconomics and Economic Integration: Evidence On D-8 Economic Cooperation", *Journal of Organisational Studies and Innovation*, 2(2), 1-10.
- Im, K. S., Pesaran, M. H. ve Shin, Y. (2003). "Testing for Unit Roots in Heterogeneous Panels", *Journal Of Econometrics*, 115, 53-74.
- Jafari, Y., Ismail, M. A. ve Kouhestani, M. S. (2011). "Determinants of Trade Flows among D8 Countries: Evidence from the Gravity Model", *Journal of Economic Cooperation and Development*, 32(3), 21-38.

- Kamel, A. (2001). "D-8 Ekonomik Birliği Örgütü", *Avrasya Dosyas: Türkmenistan Özel*, 7(2), 250-260.
- Karabulut, R. (2017). "Günümüz Dünyasından D-8'e Yeniden Bir Bakış", *Turkish Studies*, 12(8), 417-434.
- Levin, A., Lin F. C., ve Chu S. (2002). "Unit Root Tests in Panel Data: Asymptotic and Finite-Sample Properties", *Journal of Econometrics*, 108, 1-24.
- Linnemann, H. (1966). *An Econometric Study of International Trade Flows*, Amsterdam: North Holland.
- Othman, J., Acar, M. ve Jafari, Y. (2013). "Towards OIC Economic Cooperation: Impacts of Developing 8 (D-8) Preferential Trade Agreement", *The Singapore Economic Review*, 58(2), 1-18.
- Pesaran, M. H. (2004), "General Diagnostic Tests for Cross Section Dependence in Panels", University of Cambridge, Faculty of Economics, Cambridge Working Papers in Economics No. 0435.
- Pöyhönen, P. (1963). "A Tentative Model for the Volume of Trade between Countries", *Weltwirtschaftliches Archiv*, 90(1), 93-100.
- Tash, M. S., Jajri, İ. ve Tash, M. N. S. (2012), "An Analysis of Bilateral Trade between Iran and D-8 Countries", *Global Journal of Management and Business Research*, 12(2), 26-34.
- Taştekin, M. (2006). "Türk Dış Politikasında D-8", *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7(2), 225-244.
- Tatoğlu, F. Y. (2013). *Panel Veri Ekonometrisi*, İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Tinbergen, J. (1962). "An Analysis of World Trade Flows," *Shaping the World Economy içerisinde*, Editör: Jan Tinbergen. New York, NY: Twentieth Century Fund.
- Türkan, Y. ve Alakuştekin, A. (2017). "Gelişen Sekiz İslam Ülkesinin (D-8 Ülkelerinin) Dış Ticaretinin Yeterlilik Analizi", *Journal of Emerging Economies And Policy*, 2(1), 137-162.
- White, H. (1980). "A Heteroskedasticity-Consistent Covariance Matrix Estimator and A Direct Test for Heteroskedasticity", *Econometrica*, 48, 817-838.
- Wooldridge, J. M. (2002). "Econometric Analysis of Cross Section and Panel Data", Cambridge, MIT Press.